DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-668-6-23

ТРЕТІЙ РІВЕНЬ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ, ВІЙНИ ТА ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСЛІДНИЦЬКОГО ПРОСТОРУ

Кравчук О. Ю.
кандидат політичних наук, доцент,
керівник Навчально-наукового гуманітарного інституту,
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна

Третій рівень вищої освіти в Україні сьогодні перебуває в умовах одночасної дії кількох трансформаційних чинників: воєнного стану, цифровізації науки й освіти, посилення вимог до академічної доброчесності, зростання ролі міждисциплінарних досліджень, інтеграції до європейського дослідницького простору та необхідності збереження людського капіталу української науки. За таких умов підготовка здобувачів ступеня доктора філософії вже не може розглядатися лише як виконання індивідуального плану, складання іспитів, написання дисертації та проходження процедури захисту. Вона має осмислюватися як цілісний процес формування дослідника нового покоління – автономного, етичного, психологічно стійкого й здатного створювати наукове знання в умовах невизначеності.

Актуальність проблеми зумовлена тим, що саме третій рівень освіти є середовищем відтворення наукових шкіл, підготовки майбутніх викладачів, аналітиків, експертів, управлінців і дослідників, які мають забезпечувати інтелектуальну спроможність держави. У мирний час ця функція є стратегічною, а в умовах війни – критично важливою. Українська наука сьогодні працює в ситуації руйнування інфраструктури, переміщення університетів і науковців, нестабільного фінансування, емоційного виснаження, втрати частини академічних контактів, але водночас – у ситуації нових можливостей для міжнародної співпраці, цифрової мобільності та переосмислення ролі дослідника в суспільстві.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту», доктор філософії є освітнім і водночас науковим ступенем, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра [1]. Такий підхід принципово відрізняє підготовку доктора філософії від попередніх рівнів освіти, оскільки здобувач має не лише засвоїти певний обсяг знань, а й створити новий науковий результат. Третій рівень вищої освіти передбачає здатність особи розв’язувати комплексні проблеми у сфері професійної, дослідницько-інноваційної діяльності, володіти методологією наукової та педагогічної діяльності, продукувати нові ідеї й здійснювати оригінальні дослідження [1].

Водночас сучасні умови вимагають оновлення самої логіки організації третього рівня освіти. Якщо раніше аспірантура часто сприймалася як переважно індивідуальна траєкторія здобувача, то сьогодні вона має функціонувати як дослідницька екосистема. До такої екосистеми входять освітньо-наукова програма, науковий керівник, кафедра, разова спеціалізована вчена рада, академічна спільнота, цифрові ресурси, міжнародні партнерства, грантові можливості, психологічна підтримка, інструменти академічної доброчесності та культура відкритої науки.

Однією з найважливіших тенденцій розвитку третього рівня освіти є цифрова трансформація дослідницької діяльності. Сучасний здобувач ступеня доктора філософії працює не лише з традиційними бібліотечними джерелами, а й із цифровими базами даних, електронними науковими архівами, міжнародними платформами академічної комунікації, цифровими інструментами аналізу інформації, програмами перевірки текстів на академічну доброчесність, системами управління бібліографією, відкритими репозиторіями та інструментами штучного інтелекту. Це створює нову якість дослідницької роботи, але водночас породжує нові виклики: ризик формального використання цифрових технологій, некоректне цитування, залежність від автоматизованих інструментів, проблема авторства, етичні межі застосування штучного інтелекту та необхідність цифрової відповідальності.

Особливого значення набуває питання академічної доброчесності. Перевірка дисертацій, тез, статей і наукових текстів на наявність текстових збігів уже стала звичною частиною академічного процесу. Однак академічна доброчесність не повинна зводитися лише до технічної перевірки на плагіат. Вона має розглядатися як культура чесного наукового мислення, коректного використання джерел, самостійності дослідника, прозорості авторського внеску, відповідального застосування цифрових інструментів і поваги до інтелектуальної праці інших авторів. У цьому контексті важливо, щоб здобувач третього рівня освіти розумів не лише правила цитування, а й етичну природу наукової діяльності.

Ще однією модерною тенденцією є інтеграція штучного інтелекту в дослідницьку практику. Інструменти ШІ можуть бути корисними для пошуку інформації, структурування матеріалу, аналізу даних, перекладу, мовного редагування, візуалізації результатів, підготовки презентацій і перевірки логіки аргументації. Водночас вони не можуть замінити авторську позицію, методологічну відповідальність і наукову новизну дослідження. Тому для третього рівня освіти особливо важливо формувати не заборонну, а відповідальну модель використання ШІ: із зазначенням меж застосування, збереженням авторства, перевіркою достовірності інформації, недопущенням фабрикації джерел і дотриманням академічної доброчесності. [2].

В умовах війни третій рівень освіти виконує також важливу функцію інтелектуальної стійкості держави. Аспіранти й молоді дослідники

можуть бути залучені до аналізу проблем безпеки, відновлення громад, психічного здоров'я, соціальної підтримки населення, цифрової трансформації, публічного управління, освіти в умовах кризи, реабілітації, інклюзії та післявоєнного розвитку. Це означає, що тематика дисертаційних досліджень має бути не лише академічно коректною, а й суспільно значущою. Наукова новизна в сучасних умовах повинна поєднуватися з практичною цінністю для держави, громад, університетів, професійних спільнот і громадянського суспільства.

Важливим напрямом модернізації є індивідуалізація освітньо-наукової траєкторії здобувача. Сучасний аспірант може поєднувати дослідницьку роботу з викладанням, професійною діяльністю, волонтерством, участю у міжнародних проєктах, академічною мобільністю або громадською активністю. Тому університет має створювати гнучкі, але якісні механізми супроводу: індивідуальні консультації, методологічні семінари, школи академічного письма, підтримку публікаційної активності, супервізію дослідницького процесу, цифровий доступ до ресурсів і системний моніторинг виконання індивідуального плану.

Не менш важливою є зміна ролі наукового керівника. У сучасній моделі третього рівня освіти науковий керівник має бути не лише контролером виконання дисертації, а й наставником, консультантом, партнером у формуванні дослідницької культури здобувача. Його функції охоплюють допомогу у виборі методології, уточненні наукової проблеми, побудові логіки дослідження, підготовці публікацій, дотриманні академічної доброчесності, формуванні наукової автономії та розвитку здатності здобувача до критичного мислення. [3].

Окремої уваги потребує психоемоційний стан здобувачів третього рівня освіти. Аспірантура часто супроводжується високим рівнем невизначеності, інтелектуального напруження, дедлайнів, конкуренції, фінансової нестабільності та відповідальності за результат. В умовах війни до цих чинників додаються безпекові ризики, втрати, вимушене переміщення, тривожність, емоційне виснаження, складність планування майбутнього та зниження відчуття стабільності. Тому психологічна підтримка здобувачів третього рівня освіти має бути не другорядним сервісом, а частиною системи якості освітньо-наукового середовища.

Сучасний університет має розвивати людиноцентричну модель підготовки докторів філософії. Її сутність полягає в тому, що здобувач розглядається не лише як виконавець індивідуального плану, а як особистість, дослідник, член академічної спільноти й носій майбутнього наукового потенціалу. Така модель передбачає академічну свободу, відповідальність, етичність, підтримку, інклюзивність, відкритість до міждисциплінарності та здатність університету враховувати різні життєві й професійні обставини здобувачів. [4].

Перспективним напрямом розвитку третього рівня освіти є формування міждисциплінарних дослідницьких середовищ. Багато

сучасних проблем – цифрова безпека, психічне здоров'я, інклюзія, публічне управління, відновлення громад, освітня резильєнтність, штучний інтелект, соціальна згуртованість – не можуть бути якісно досліджені в межах однієї дисципліни. Саме тому третій рівень освіти має стимулювати співпрацю між спеціальностями, кафедрами, університетами, науковими установами, громадськими організаціями та міжнародними партнерами. [5].

Водночас модернізація третього рівня освіти не може бути успішною без удосконалення процедур атестації. Публічний захист дисертації, робота разових спеціалізованих учених рад, рецензування, опонування та перевірка академічної доброчесності мають виконувати не лише формальну, а й якісну функцію. Вони повинні підтверджувати, що дисертаційне дослідження справді містить новизну, є самостійним, методологічно обґрунтованим, етично коректним і значущим для відповідної галузі знань.

Сьогодні третій рівень освіти в Україні входить у новий етап розвитку, де ключовими орієнтирами стають дослідницька автономія, цифрова компетентність, академічна доброчесність, інтернаціоналізація, міждисциплінарність, психоемоційна стійкість і суспільна значущість науки. Успішна підготовка доктора філософії сьогодні потребує не лише нормативного забезпечення, а й створення живої дослідницької екосистеми, у якій здобувач має доступ до ресурсів, підтримки, якісного керівництва, академічної комунікації та можливостей для самореалізації.

Статистичні дані останніх років підтверджують, що третій рівень вищої освіти в Україні перебуває не лише в умовах академічної, а й соціально-управлінської трансформації. За інформацією Міністерства освіти і науки України, до 2022 року до аспірантури щороку вступало орієнтовно 7–8 тис. осіб, тоді як у 2024 році на тест для вступу до магістратури та аспірантури зареєструвалося понад 246 тис. осіб. Із них 91 561 особа – це чоловіки віком 25–60 років, які вже мали ступінь магістра або спеціаліста. Така динаміка засвідчила не лише зростання інтересу до третього рівня освіти, а й появу нових управлінських ризиків, пов'язаних із необхідністю збереження академічної мотивації вступників, прозорості конкурсного відбору та недопущення використання аспірантури не за її основним науковим призначенням.

У 2024 році МОН відреагувало на цю ситуацію зміною правил вступу до аспірантури: вступ на денну форму навчання було передбачено лише за державним замовленням, а вступ на денну форму за контрактом – скасовано. Водночас кількість бюджетних місць було збільшено з традиційних 3200 до 7000, що мало забезпечити підтримку тих вступників, які справді орієнтовані на наукову роботу, академічну кар'єру та розвиток дослідницького потенціалу України.

Наведені показники дають підстави стверджувати, що аспірантура в Україні у воєнний період стала не лише освітньо-науковим, а й суспільно чутливим інститутом. З одного боку, зростання інтересу до третього рівня освіти демонструє значущість наукової підготовки та

потребу в розвитку людського капіталу. З іншого боку, різке збільшення кількості потенційних вступників актуалізувало питання якості відбору, академічної доброчесності, мотивації до наукової діяльності, прозорості процедур і відповідальності закладів вищої освіти за реальний зміст підготовки докторів філософії.

Показник	Дані
Орієнтовна кількість осіб, які щороку вступали до аспірантури до 2022 року	7–8 тис.
Кількість осіб, які у 2024 році зареєструвалися на тест для вступу до магістратури та аспірантури	понад 246 тис.
Кількість чоловіків віком 25–60 років зі ступенем магістра або спеціаліста серед зареєстрованих у 2024 році	91 561
Традиційний обсяг бюджетних місць в аспірантурі до змін 2024 року	близько 3200
Збільшений обсяг бюджетних місць у 2024 році	7000

Окремий інтерес становить досвід Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова як закладу вищої освіти, що в умовах воєнного стану продовжує забезпечувати підготовку здобувачів третього рівня вищої освіти. За інформацією, розміщеною на офіційному сайті університету, підготовка докторів філософії в НУК здійснюється за 6 галузями знань, 12 спеціальностями та 14 освітньо-науковими програмами. Це свідчить про збереження багатопрофільного наукового потенціалу університету та його здатність підтримувати дослідницьку підготовку не лише у традиційно технічних, а й у соціально-гуманітарних, економічних та управлінських напрямах.

За даними звіту ректора НУК про діяльність університету за 2025 рік, в аспірантурі університету навчалося 147 осіб, з них 107 осіб – за кошти державного бюджету, а 40 осіб – за контрактом. Таке співвідношення демонструє переважання бюджетної форми підготовки здобувачів ступеня доктора філософії, що є важливим показником державної підтримки наукового потенціалу університету в умовах воєнного часу.

Показник	Дані НУК
Галузі знань, за якими здійснюється підготовка докторів філософії	6
Спеціальності підготовки докторів філософії	12
Освітньо-наукові програми	14
Загальна кількість аспірантів станом на 31.12.2024 р.	147 осіб
Аспіранти, які навчаються за кошти державного бюджету	107 осіб
Аспіранти, які навчаються за контрактом	40 осіб
Частка аспірантів-бюджетників	близько 72,8 %
Частка аспірантів-контрактників	близько 27,2 %

Наведені дані дозволяють стверджувати, що третій рівень вищої освіти в НУК зберігає інституційну стійкість і продовжує виконувати

функцію підготовки наукових кадрів навіть в умовах воєнної нестабільності. Показовим є те, що університет не обмежується вузькою спеціалізацією, а підтримує різні напрями дослідницької підготовки, що відповідає сучасній тенденції міждисциплінарності науки. Водночас наявність 147 аспірантів актуалізує питання якості наукового керівництва, академічної доброчесності, цифрового супроводу, психологічної підтримки здобувачів і моніторингу виконання індивідуальних планів наукової роботи.

У контексті модернізації третього рівня освіти досвід НУК може розглядатися як приклад університету, який поєднує класичну модель підготовки наукових кадрів із новими вимогами до цифровізації, академічної мобільності, інтернаціоналізації та підтримки здобувачів у кризових умовах. Саме тому статистичні показники аспірантури НУК доцільно використовувати не лише як кількісну характеристику, а і як аргумент щодо необхідності розвитку людиноцентричної, гнучкої та доброчесної дослідницької екосистеми.

У цьому контексті модернізація третього рівня освіти має бути спрямована не на формальне збільшення кількості здобувачів, а на підвищення якості дослідницької підготовки. Статистичні зміни 2024 року показали, що аспірантура потребує чітких запобіжників: якісного вступного відбору, перевірки дослідницької мотивації, прозорих правил зарахування, ефективного наукового керівництва, системного моніторингу виконання індивідуального плану та посилення відповідальності за дотримання академічної доброчесності.

Таким чином, модерна модель третього рівня освіти має ґрунтуватися на переході від формального адміністрування аспірантури до людиноцентричного управління дослідницьким розвитком. Саме така модель дозволить українським закладам вищої освіти не лише зберегти науковий потенціал в умовах війни, а й сформувати нову генерацію дослідників, здатних забезпечувати інтелектуальне відновлення, інноваційний розвиток і міжнародну конкурентоспроможність України.

Література:

1. Про вищу освіту: Закон України від 01 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18

2. Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах): Постанова Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-%D0%BF

3. Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня

2022 р. № 44. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/44-2022-%D0%BF
4. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні: монографія / за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2021. 384 с.
5. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-668-6-24

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬО-НАУКОВИХ ПРОГРАМ ТРЕТЬОГО РІВНЯ ОСВІТИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ФАРМАЦІЯ (ЗА СПЕЦІАЛІЗАЦІЯМИ)»

Кричковська А. М.
кандидат фармацевтичних наук, доцент,
Національний університет «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна

Монька Н. Я.
кандидат хімічних наук, доцент,
відповідальна за атестацію PhD спеціальності «Фармація (за спеціалізаціями)»,
Національний університет «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна

Хоменко О. І.
кандидат хімічних наук, доцент,
гарант ОП «Фармація»,
ВПНЗ Львівський медичний фаховий коледж «Монада»
м. Львів, Україна

Фармацевтичний ринок України згідно нормативно-правових засад та Настанови з дистрибуції [1] поділяється: на ринок виробників ліків, посередницькі гуртові фармацевтичні фірми та аптечні заклади з роздрібного відпуску ліків. Фінансово-господарська діяльність цих ланцюгів дистрибуції лікарських препаратів суттєво відрізняється. Відповідно, підготовка спеціалістів (фахівців) для фармацевтичного сектору галузі охорони здоров'я України також є різною. Фактично, раніше промисловим фармацевтичним вітчизняним виробництвом